

Edward Anseele en het activisme

Dit artikel gaat over de houding van de Belgische socialist Edward Anseele in de Vlaamse kwestie tijdens de Eerste Wereldoorlog. Aangezien hij steeds de Vlaamse wetten in het parlement had gestemd, kon hij als sympathisant van de Vlaamse strijd beschouwd worden. Daarom werd ook naar hem gekeken toen tijdens de oorlog de zogenaamde activisten met behulp van de Duitse bezetter hun Vlaamse eisen wilden doorvoeren. Anseele verkoos echter steevast de Belgische optie, onder meer omdat met de hulp van de bezetter ingegrepen werd in het nationaal bestel en er verdeeldheid werd gezaaid bij zijn achterban. Uiteindelijk leidden de tegenstellingen tot zijn ontslag als schepen van de stad Gent. Zijn omgang met de omstandigheden is een zoveelste voorbeeld van zijn bekende pragmatisme.

‘Vader Anseele’ of ‘Eedje’ (Gent, 26 juli 1856 - Gent, 8 februari 1938) blijft tot de verbeelding spreken. De manier waarop hij succesvol de kapitalisten met hun eigen wapens bestreed, maakte hem waanzinnig populair onder de socialistische arbeidersbevolking. Maar wie was Edward Anseele?

Als jonge snaak maakte hij kennis met de Eerste Internationale te Gent en meteen was hij gebeten door de socialistische microbe. Het zou niet lang duren voor hij zich opwierp tot voorman van de Gentse socialistische federatie. Zijn kortstondige gevangenisstraf in 1886 – hij had de soldatenmoeders opgeroepen hun zonen er te doen van afzien op stakende arbeiders te schieten – was het begin van een ongekende populariteit. Anseele was met zijn pragmatisme, daadkracht en ideeën onder meer de stichter van het dagblad *Vooruit* en van de verbruikcoöperatie *Vooruit*, en hij was ook medeoprichter van de Belgische Werkliedenpartij (BWP). In 1893 was hij bij de eerste socialisten in de Kamer en in 1918 een van de eerste drie socialistische ministers. Verder speelde hij ook een grote

---

Edward Anseele (1e rij, 4e v.l.) als schepen van Financiën met de gemeenteraad van Gent, 1913

rol in de Tweede Internationale, onder meer als algemeen secretaris van het Uitvoerend Bureel.¹

Maar ook nu nog krijgt Anseele de nodige aandacht: bij de verkiezing van De Grootste Belg, in 2005, eindigde hij op de 58e plaats en in 2006 richtte Amsab-ISG een tentoonstelling in ter gelegenheid van 150 jaar Anseele in de gebouwen van de voormalige Bank van de Arbeid. Het blijft dan ook merkwaardig dat er zo weinig onderzoek is gevoerd naar een man die zoveel betekend heeft voor het Gentse en het Belgische socialisme. Vooral een allesomvattende – wetenschappelijke – biografie van de figuur ontbreekt nog. Maar ook talloze deelaspecten van het leven van Edward Anseele verdienen nog nader onderzoek.

Een van die deelaspecten is de Eerste Wereldoorlog. Nochtans was die periode bijzonder relevant in het leven van Anseele: tijdens de laatste oorlogsmoed was hij waarnemend burgemeester van Gent, de oorlog betekende het failliet van de Tweede Internationale en meteen na de oorlog was Anseele een van de eerste drie socialistische ministers van België. Hoewel daarvoor reeds informeel toegezegd door eerste minister De Brocqueville, bracht WO I ook de doorbraak van het algemeen enkelvoudig stemrecht, decennialang de belangrijkste eis van Anseele en alle socialisten. Kortom, terwijl internationaal het socialisme de doodsteek kreeg, betekende de oorlog in België de definitieve integratie van het socialisme in het nationale bestel.²

Toen het Duitse leger op 4 augustus 1914 de Belgische grens overstak, was Anseele niet enkel volksvertegenwoordiger, lid van het Uitvoerend Bureel van de Tweede Internationale en een van de belangrijkste figuren van de socialistische beweging, maar ook schepen van Financiën van de stad Gent. Aangezien Gent – kort na de bezetting – ingedeeld werd bij het Etappengebied en in die hoedanigheid een militair bestuur kreeg, was het bezettingsregime er strenger dan bijvoorbeeld in Brussel of Antwerpen, die deel uitmaakten van het Generaal-Gouvernement (met een burgerlijk bestuur). Concreet tekende het voedselprobleem er zich scherper af en was de bewegingsvrijheid van de Gentse inwoners sterk beperkt. Voor Anseele had dit gevolgen, in die zin dat hij onder meer de partijvergaderingen, die in Brussel plaatsvonden, niet of amper kon bijwonen. Daarnaast moest hij zijn functie als lid van het Uitvoerend Bureel van de Tweede Internationale de facto naast zich neerleggen en zich vooral focussen op zijn rol als schepen van Gent. Daarmee werd hij uitgesloten van een prominente rol op het politieke toneel (nationaal en internationaal), een rol die hij op sommige momenten tijdens de oorlog nochtans wel trachtte te spelen. Als schepen van Gent echter zette hij zich energiek in om het leed van de bevolking draaglijker te maken zonder daarom de specifieke belangen van de socialistische beweging uit het oog te verliezen. De activismekwestie, waar dit artikel over gaat, is daar een voorbeeld van. Ook hierin komt Anseeles pragmatisme duidelijk naar voren.

Anseele versus de activisten

De flaminganten hadden zich tijdens de oorlog opgesplitst in twee kampen: de activisten en de passivisten. Van een homogene activistische beweging was er geen sprake, omdat er tussen de twee groeperingen te veel onenigheid was over de concrete doelstellingen. De activisten onderscheidden zich op één duidelijk punt van de passivisten: ze wilden hun Vlaamse eisen doorgevoerd zien met behulp van de Duitse bezetter, die zelf maar al te graag op die uitnodiging inging. Wegens deze collaboratie waren de activisten niet bepaald geliefd bij de Belgische bevolking.

Recent werd door Maarten Van Ginderachter het beeld van Anseele als Belgisch-gezinde en franskiljonse politicus – een beeld dat lang is blijven hangen in de vaderlandse geschiedschrijving – weerlegd. Anseele koesterde wel degelijk Vlaamse en zelfs Groot-Nederlandse gevoelens. Hijzelf was dan wel geen flamingant in de zuivere betekenis van het woord, maar hij was de Vlaamse eisen zeker niet ongenegen. België was voor hem, vooral in zijn jonge jaren, een historische mislukking, omdat het de arbeiders niets concreets had opgeleverd. Zo stemde hij in het parlement ook steeds voor de taalwetten. Maar, hij zag de Vlaamse ontvoogdingsstrijd als een klassenstrijd en niet als een rassenstrijd. Of, met andere woorden, de oorsprong van het taalprobleem lag volgens Anseele in het kapitalistische bestel waarin de rijke burger Frans sprak en de arme arbeider Nederlands. De ongelijkheid in taal was een uiting van een ongelijkheid in bezitsverhoudingen. Als het klasprobleem zou zijn opgelost, was in zijn ogen meteen ook het taalprobleem van de baan. En dus bleef de sociale strijd voor hem steeds prioritair.³

In deze bijdrage stellen we ons de vraag hoe Anseele reageerde op de Vlaamse agitatie van de activisten. Kunnen we verwachten dat hij enige sympathie koesterde voor hun standpunten en werkwijzen? Waarom wel of niet? En was het feit dat de Duitse bezetter de activisten actief hielp van belang voor zijn houding? We gaan ook na hoe hij zelf vanuit activistische hoek benaderd werd.

De vraagstelling brengt ons bij een heuristisch probleem. Directe bronnen zijn er niet bewaard gebleven, terwijl de indirecte bronnen het er niet eenvoudiger op maken: in de gemeenteraad en het schepencollege was het activisme wegens zijn gering belang voor het stedelijke functioneren slechts bij hoge uitzondering een gespreksonderwerp, en wegens de censuur zweeg de stem van Anseele (en de socialisten) daarover in de partijkrant *Vooruit* nagenoeg volledig. Wel was er de *Nieuwe Gazet van Gent* van hoofdredacteur Frans Primo, een activistisch dagblad van socialistisch-liberale strekking dat eerder op een burgerlijk publiek mikte. Het blad had aanvankelijk een oplage van 3500 exemplaren en verscheen voor het eerst in het jaar dat het activisme steeds meer doorgang vond, namelijk op 5 oktober 1916.⁴ Onder meer uit de stellingname van die krant konden we heel wat opmaken.

Het is dan ook niet toevallig dat Anseele en de Gentse socialisten pas (re)ageren vanaf 1916. Het activisme was in een hogere versnelling geschakeld. Wat Anseele betreft, in 1916 nam hij voor de eerste keer stelling, in 1917 groeiden de tegenstellingen en in 1918 barstte de bom.

De doorbraak van het Belgische vaderland bij de Gentse socialisten

Maar ook niet zonder belang was de doorbraak van 'het Belgische vaderland' in het dagblad *Vooruit* aan het begin van de oorlog. Waar het referentiekader van *Vooruit* voorheen vooral Vlaanderen was, werd dat in de eerste oorlogsmaanden België.⁵ De Gentse socialisten namen hiermee tegelijk afstand van het internationalisme (een keuze voor België impliceerde afstand nemen van Duitsland) – iets waar ze later deels zouden op terugkomen – en van hun aanleunen bij Vlaanderen. In november 1914 klonk het, niet toevallig toen de activisten rond Jong-Vlaanderen voor het eerst van zich lieten horen: *“Allen die in dezen tijd hun vaderlandsche plichten niet gaaf volbrengen, zullen van de roede krijgen; wij sparen niemand!”* En in januari 1915 werd – in een hoofdartikel in *Vooruit* – de discussie helemaal besloten: *“Ah, eindelijk erkent men dat ook wij ons vaderland lief hebben, juist alsof daar ooit twijfel omtrent mogelijk was geweest.”*⁶ Deze lijn doortrekken naar de houding van Anseele is misschien wat voorbarig, maar niet zo vreemd als men het vervolg van de oorlog meerekent. Want dan bleek Anseele steevast voor België te kiezen, weliswaar zonder de in zijn ogen rechtmatige Vlaamse eisen over het hoofd te zien. Maar dat was een probleem voor ná de oorlog.

1916: Protest tegen de Vlaamsche Hoogeschool

In oktober 1916 werd de Vlaamsche Hoogeschool, de vernederlandste universiteit te Gent, plechtig geopend door gouverneur-generaal Von Bissing. Het was de Duitsers niet ontgaan dat dit al decennialang een eis was van de Vlaamsgezinden (ook Anseele had voor de oorlog nog gepleit voor een Nederlandstalige universiteit in Gent⁷) en dus hoopten ze onder meer via deze weg meer steun te krijgen van de bevolking. Voor Anseele was dit een eerste stap te ver. Terwijl het partijblad *Vooruit* wegens de censuur geen commentaar kon geven op de verordening die de Vlaamsche Hoogeschool eind maart 1916 aankondigde, sloot Anseele zich toch aan bij een protestmotie die van de Antwerpse burgemeester Franck uitging. Die motie ontzegde de Duitsers elk recht zich in binnenlandse aangelegenheden te mengen en was onderbouwd met juridische, praktische en morele argumenten. Hoewel de motie gewaagd was, brak ze Anseele en de andere ondertekenaars niet zuur op, want de animo voor een Vlaamsche Hoogeschool, eenzijdig opgericht door de Duitsers, was niet bijster groot. De reactie van de Duitsers bestond enkel uit een juridisch onderbouwd verweer van Von Bissing, gepubliceerd in de verschillende kranten.⁸ Maar belangrijk voor de figuur van Anseele was de grens die hij met dit protest trok: het activisme ging te ver vanaf het moment dat de Duitsers ingrepen in binnenlandse politieke aangelegenheden.

Tot 1916 had Anseele zich hieromtrent op de vlakte gehouden: het activisme was nog niet bedreigend zodat hij nog kon afwachten alvorens zijn houding te bepalen en kleur te bekennen. Openlijk partij kiezen op het moment dat de oorlog en de activistische agitatie nog alle kanten op konden, was niet verstandig. Maar met enerzijds de opening van de Vlaamsche Hoogeschool en anderzijds de deportaties

van Belgische arbeiders naar Duitsland (sinds het najaar van 1916), begon hij zich te distantiëren van de activisten. De deportatie van de arbeiders, officieel om het probleem van de werkloosheid aan te pakken, bracht de activisten immers in een moeilijk parket. Men kon niet blijven beweren het beste voor te hebben met Vlaanderen en tegelijk de Duitsers steunen die de Belgische/Vlaamse arbeiders onder valse voorwendselen naar Duitsland deporteerden. De bevolking stelde ook de activisten deels verantwoordelijk voor die deportaties en vermoedelijk gold dat ook voor Anseele. Als vertegenwoordiger van de arbeiders kon hij zich daar onmogelijk mee verzoenen, zeker toen herhaaldelijk bleek dat er in het Etappengebied nauwelijks een onderscheid werd gemaakt tussen werklozen en anderen. Anseeles afkeuring begon naar aanleiding van deze twee feiten steeds meer te groeien. Daarbovenop kwamen begin 1917 ook nog eens de activistische pogingen om verdeeldheid te zaaien binnen de Gentse socialistische federatie, wat uiteindelijk leidde tot een openlijk conflict tussen Anseele en de activisten.

1917: olopende tegenstellingen

De *Nieuwe Gazet van Gent*, die door de Duitse overheden gesteund werd, bekende om strategische redenen maar langzaam kleur. Zo kwam het dat haar activistische strekking pas duidelijk werd begin 1917. Meteen werd Anseele om zijn afwerende houding tegenover het activisme, aangevallen. Dat hij de protestmotie tegen de Vlaamse Hoogeschool had ondertekend, werd hem zwaar aangerekend.⁹

De *Nieuwe Gazet van Gent* probeerde ook verdeeldheid te zaaien binnen de Gentse BWP door zich tot de Vlaamsgezinden in de BWP te richten, om die zo achter zich te krijgen. Ze vroeg Anseele om toenadering te zoeken tot de Duitsers, het bestuur in handen te nemen, een regering te vormen en de Vlaamse taal tot ont-plooiing te laten komen.¹⁰ Uiteraard een volkomen onhaalbare kaart. Ook de open brief van Jef Van Extergem – een jaar eerder nog auteur van enkele stukken in *Vooruit* en op dat moment zich aan het opwerken in de activistische beweging – aan de Gentse sociaaldemocraten was een poging om verdeeldheid te zaaien binnen de sociaaldemocratische beweging. Daarin vergeleek hij de Vlaamse strijd nogal uitdagend met de socialistische klassenstrijd en verweet hij de Gentse socialisten in de taalkwestie een gebrek aan moed en verantwoordelijkheidszin.¹¹ De tegenstellingen werden op de spits gedreven omdat de *Nieuwe Gazet* niet alleen de Vlaamse flank van de Gentse socialistische federatie op het oog had, maar ook haar linkerflank, die voorstander was van een onmiddellijke vrede. Zo werd er verdeeldheid gezaaid op twee fronten. Het blad huldigde immers consequent een uitgesproken (links) vredesstandpunt, wat zich uitte op twee manieren. Enerzijds trad het op als spreekbuis van de Socialistische Jonge Wacht (later de Vredesgroep), een minderheid binnen de Gentse BWP die de oudere garde ertoe probeerde aan te zetten in het kader van de Internationale en tegen het officiële standpunt van de BWP in, luidop te pleiten voor een snelle vrede. Anderzijds daagde het Anseele uit om zijn standpunt over de Stockholm-conferentie te laten kennen. De conferentie van

LIEDERAVOND te 6 uur en GROOTE MEETING

te 7 uur, op ZATERDAG 20 OCTOBER 1917, in den Nederland-
schen Schouwburg, (St-Baafsplaats). — Spreker : JEF VAN
EXTERGEM, de voorman der Antwerpsche *Socialistische Jonge*
Wacht, over : DE HERWORDING VAN VLAANDEREN EN HET SOCIALISMUS. —
Toondichter LIEVEN DUVOSEL leidt het aanleeren der prachtlie-
deren van René DE CLERCQ.

Mannen en Vrouwen, op post ! Moeder Vlaanderen roept U op !

DEBAT GEWENSCHT !

Ieder tegenspreker heeft 10 minuten en moet schriftelijk het woord vragen en
van het verhoog spreken. Elke poging tot stoornis heeft de onmiddellijke ver-
wijdering uit de zaal voor gevolg.

Volk van Gent, een avond van geestdrift en leerrijke bespreking wacht U !

KINEMA VAN DEN ARMEN VERSTOOTELING

WREED DRAMA : *De aanslag op de 85 jarige*
STIEFMOEDER, die een harer jongens op t' VER-
KARPELEN heeft gezet.

Hoe ze den tweeling hebben gevonden : de eene, kloek als een
beer, vet als een das, goed onderhouden, en levend als
een prins in een lusttuin, en de andere, vuil en vies, afge-
beeld door onmenschelijk werk, mager als een graat,
weggesteken in een donkeren kelder met ijzeren grendels.

Een inbreker heeft den verstooteling gevonden en den verkarpel-
pelde gered. Eens vrij, heeft de verstooteling, na zijn broeder en zijn
eigen, in den spiegel gezien te hebben, de 85 jarige HONDENMOER
wreed geslagen !

Ondervraagd over zooveel wreedheid, kost de slechte vrouw nog
antwoorden, dat de verkarpelde van eene Vlaamsche moeder voort-
kwam, en dat zij dat ras haatte.

Als de jongen kwaad werd, kwamen telkens drie mannen zeem aan
den baard strijken : de eene beloofde, dat hij naar den hemel zou
gaan, de andere, dat hij vrij zou worden, en den derden beloofde hem
biefstukken, die hij nooit kreeg.

Al het volk wenscht dat Lucifer de ziele moge hebben van de oude
feeks.

Leest hieronder de lotgevallen van den verkarpelde.

I. -- In tijd van oorlog.

UIT HET SOLDATENLEVEN AAN HET FRONT

OFFICIER (Waal) tot eene patroelje van vrijwilligers. — Allons, les
hommes, vous m'enlèverez ce monticule. Nous devons nous
mettre « à cheval » sur cette hauteur là ! (Kom, mannen, gij
zult dezen heuvel innemen. Wij moeten ons scheirlings op deze
hoogte vastzetten).

SOLDATEN (die geen Fransch verstaan, onder malkaar) — Wat zegt
hij ? 't is iets van « à cheval », maar 'k begrijp er niets van.
Wij hebben wij geen paarden !

Uitslag : onbeslistheid, verwarring, 14 mannen dood

Stockholm, voorzien voor de zomer van 1917, was een poging om de eenheid binnen de Internationale te herstellen en tot een snelle vrede te komen.

Opvallend was dat Anseele in beide kwesties er het zwijgen toe deed. Hij stelde zich op die manier echter bloot aan de herhaalde aanvallen van de *Nieuwe Gazet*, die toch een aanzienlijk aantal lezers bereikte. Nochtans was hij in se geen andere mening toegedaan dan het dagblad. Ook hij was immers – maar dan om strategische redenen – voor een socialistische vrede. In het geval van Stockholm bepleitte hij dat ook expliciet tegenover zijn partijgenoten, die weigerden met de Duitse socialisten rond de tafel te gaan zitten zolang deze niet erkenden dat Duitsland als enige schuld aan de oorlog had. Toch sprak hij de *Nieuwe Gazet* niet openlijk tegen, omdat hij de eenheid binnen de BWP wilde bewaren. *Vooruit* gaf in mei uiteindelijk te kennen dat het vóór Stockholm was (zijn vredesstandpunt was de aandachtige lezer nochtans niet ontgaan), maar dat was de eerste en de enige keer dat het dagblad duidelijk zijn standpunt te kennen gaf (tot dan al dan niet verhinderd door de censuur?). Ook in verband met de Jonge Wacht speelde de partijeenheid door Anseeles hoofd. Dat was althans de reden waarom hij die vereniging zo heftig (hoewel niet openlijk) bestreed, ondanks het feit dat haar standpunt niet eens zo sterk verschilde van het zijne.¹² Feit was dat de *Nieuwe Gazet* op die manier verdeeldheid zaaide in de socialistische rangen: Anseele kon geen weerwoord geven omdat hij het voortbestaan van de BWP niet in gevaar wilde brengen, alhoewel de krant zich rechtstreeks tot zijn achterban richtte.

In de zomer van 1917 eiste de *Nieuwe Gazet* het Stockholm-initiatief op, maar dat was een stap te ver. Eerst had ze Anseele nog uitgedaagd zijn mening te geven over Stockholm, nu zette ze hem zonder verpinken buitenspel. Niet toevallig kort nadat de conferentie voor de zoveelste keer werd uitgesteld (ze zou uiteindelijk nooit plaatsvinden), publiceerde hoofdredacteur Ferdinand Hardyns in *Vooruit*, “*Het ware standpunt*” van de Gentse socialisten over de Vlaamse kwestie. Het is gewaagd ervan uit te gaan dat Anseele hierachter zat. In welke mate besliste hij wat in *Vooruit* verscheen? Niettemin denken wij dat hij van dezelfde mening was en misschien zelfs had geijverd voor de publicatie van het artikel. De relevantie van de figuur Anseele voor de Gentse socialisten kan niet genegeerd worden. Als *Vooruit* dan eindelijk stelling nam tegen de activisten of misschien van de censuur dan pas de mogelijkheid kreeg tot publicatie van zijn standpunt, dan ging de inhoud van het artikel waarschijnlijk niet in tegen de mening van zijn voorman. We worden in dat vermoeden gesterkt omdat dit ook leefde onder de activisten. Waarom verscheen er anders kort na het artikel in *Vooruit* een pamflet waarin Anseele openlijk werd aangevallen om zijn houding tegenover het activisme (cf. infra)? Opvallend is dat het artikel door de censuur was geraakt: had Anseele zijn lange arm gebruikt, vonden de Duitsers dat de socialisten recht op weerwoord hadden...? Hoe dan ook,

---

Voorpagina van een brochure met een uitnodiging voor een liederavond en een meeting met Jef Van Extergem, 1917

eerst gaf Hardyns te kennen dat de Vlaamse grieven wel degelijk gegrond waren. “Dat alles samengenomen vormt een bundel met grieven waaraan loochenen of verblommen niet kan verminderen.” Maar, zo ging hij verder, dat was voor *Vooruit* geen reden om midden de oorlog het activistische standpunt bij te treden. Het nam er dan ook duidelijk afstand van: eerst sneerde het naar de Raad van Vlaanderen, een activistisch raadgevend orgaan dat zich profileerde als de rechtmatige vervanger van het Belgische parlement (“om geheel den zogenaamden Raad van Vlaanderen met beschaamde kaken te doen te staan,”) en vervolgde: “Wij zijn nochtans geen Flaminganten in den zin der mannen die nu midden in den krijg, wanneer eendracht en samenwerking meer dan ooit wenschelijk en nodig zijn, van de Vlaamsche kwestie een twistappel te maken.” De oplossing voor de Vlaamse kwestie moest gezocht worden bij de socialisten zelf.¹³

Uit activistische hoek kwam snel reactie op dit ‘belangwekkend’ document, zoals het smalend werd genoemd in *De Waarheid*, het weekblad van de anarchistische dissidenten rond Paul Verbauwen en Pol De Witte.¹⁴ De *Nieuwe Gazet van Gent* reageerde met een *Open brief aan Vooruit*, ondertekend door “een groep Vlaamsch-activistische sociaal-democraten”. In de brief werd *Vooruit* verweten dat het dezelfde houding aannam tegenover het Vlaamse ‘probleem’ als de burgerpartijen tegen het maatschappelijke probleem: het erkende de grieven, maar de basis van het probleem zelf niet. In het geval van het maatschappelijke probleem was dat het maatschappelijke bestel, in het geval van de Vlaamse kwestie was dat de unitaire landsconstructie.¹⁵ Maar de op het eerste gezicht dapperste reactie kwam van Anseele ‘partijgenoot’ Jacob Vinderhout, die zich naar eigen zeggen had gefocust op de Vlaamse zaak door de twijfelachtige artikels van Hardyns in *Vooruit*. Vinderhout schreef het acht pagina’s tellende pamflet *Bedriegt den Boer of de Kunst om Appelen voor Citroenen te verkoopen. Open Brief van eenen werkman aan Anseele* naar aanleiding van de houding van Anseele tegenover de Vlaamse kwestie en verspreidde het in grote oplage in de stad. Vinderhout was de fictieve naam van Jan Wannyn, op dat moment protagonist in de machtsstrijd onder de activisten. In plaats van dapper was de reactie dus laf. Anseele werd er in het pamflet van beschuldigd altijd de kaart te trekken “van de regeerders, van de rijken, van de finantiemannen”, terwijl hij er tegelijk alles aan deed om “degenen, die strijden voor de taal van ’t kleine volk, de flaminganten aan te randen”. De grove, maar niet bijster originele belediging dat Anseele aan de kant van de rijken stond, werd op de laatste pagina nog eens herhaald.¹⁶

De Gentse socialisten konden er niet om lachen. Het artikel in *Vooruit* met de titel *Partijverklaring* dat als reactie op het pamflet verscheen, was ondertekend door een indrukwekkend aantal leden van de socialistische familie: redacteurs van *Vooruit*, leiders van de syndicaten, van de coöperatie, van het ziekenfonds en van de wijkclubs. Op de beschuldigingen wenste men niet eens te reageren: “Immers, Anseele heeft altijd in openbare debatten ons standpunt omtrent de Vlaamsche kwestie volledig en eerlijk uiteengezet, en hij - gelijk wij allen - is daartoe nog altijd bereid.” Veel belangrijker was het de enorme waarde van Anseele, die nu de storm over zich heen kreeg, voor de socialistische beweging te benadrukken en de buitenwereld

duidelijk te maken dat er over hem niet de minste discussie kon zijn: “Weg met de verdeelers onzen stand! Werkers, vereenigt U allen, vertrouwend in het woord van onzen grooten voorkamper Karl Marx: Proletariërs aller landen vereenigt U!”¹⁷ Anseele zou zich niet laten compromitteren door een stelletje activisten en de eenheid binnen de Gentse BWP zou door hen niet verbroken worden. De censuur schrapte de volgende passage, die waarschijnlijk dicht bij de werkelijkheid lag: “Flaminganten, waarvan het overgrote deel nooit aan deze strijd deelgenomen hebben, hem zelfs liever met slijk besmeurden, trachten nu door taalbelangen de werkende klassen te verdelen. Welnu, diezelfde taalbelangen zouden zonder de oorlog getriomfeerd hebben en na de oorlog zullen zij zeker worden erkend. Maar de verdeeldheid die nu onder de werkers gezaaid wordt, schaadt de Vlaamse zaak zelve en bevoordeligt alleen de burgerelementen die de overwegende meerderheid in die beweging uitmaken.”¹⁸

Voor de *Nieuwe Gazet*, vanaf 4 oktober 1917 de *Nieuwe Gentsche Courant* geheten, was het nu wel duidelijk dat de pogingen om verdeeldheid onder de socialistena te zaaien niet succesvol waren. Jef Van Extergem gooide het dus over een andere boeg: “Toen begon de Vlaamsche Beweging op te leven. Een nieuw vraagstuk! [...] Lang bleef hij wachten op het woord der ouderen, der voormannen, der Anseele's en Cools, de socialistena die zich flamingant hadden genoemd vóór den oorlog. Zij bleven weg, zij zwegen, en toen zij spraken was het om te verraden wat zij voorheen hadden ‘verdedigd’ om te verbranden wat zij hadden aanbeden!”¹⁹ Begin november werden Anseele en Hardyns, in tegenstelling tot daarvoor, toen eerder op subtiele wijze werd getracht verdeeldheid te zaaien, hard aangepakt over hun Vlaamse standpunt en vergeleken met “barnum en kornak [circusfiguren, W.D.] die aan het goedsakkig publiek olifanten en kemels te bewonderen geven”. Dat verklaarde zogezegd de “weinig fiere houding” van Anseele en Hardyns: “In plaats van zooals vroeger aan het volk den goeden weg te wijzen, moeten zij nu zelve, den weg bewandelen die hun wordt voorgeschreven door de vijanden van hun volk; daarvan moet iedereen zich overtuigen.”²⁰ Kortom, er werd nu aan weerszijden hardere taal gebruikt.

1918: de bom barst

Het conflict tussen de Gentse BWP en de activistena escaleerde in 1918. Op 21 januari verscheen in *Vooruit*, op bevel van de censuur, een aankondiging van het Centraal Vlaamsch Persbureel: de Raad van Vlaanderen had plechtig en eenparig de ‘zelfstandigheid’ van Vlaanderen uitgeroepen. Wat die zelfstandigheid inhield en welke de rol van de Duitse overheden hierin was, was niet zo duidelijk.²¹ Maar zeker was dat de nieuwe actie van de activistena niet zonder scherpe veroordeling kon blijven. Dat was ook de mening van het Gentse schepencollege. Tijdens de zitting van 25 januari werd unaniem beslist om de Commissie van het Betwistbare te raadplegen over “de vraag van te weten of de aandacht van den Gemeenteraad niet dient gevestigd te worden op de houding, aangenomen door een Comiteit dat zich ‘Raad van Vlaanderen’ betitelt, en aanspraak maakt op een zeker gezag in zake van Bestuur; opdat hij desgevallend tegen die matigingen protest zou kunnen aantekenen”. Anseele

Bedriegt den Boer of de Kunst om Appelen voor Citroenen te verkoopen.

OPEN BRIEF VAN EENEN WERKMAN AAN ANSEELE.

WAARDE PARTIJGENOOT,

Ofschoon ik waarschijnlijk door U niet gekend ben, ben ik sedert twintig jaar een trouwe partijgenoot. Ik was vroeger een onverschillige en medegeslept door uwen schoonen strijd voor alles wat recht en goed was, door den moed, waarmede gij alle grooten der aarde dorst de waarheid zeggen, ben ik een trouw soldaat geworden en heb in stilte socialistisch gevoeld en socialistisch geleefd. Ik geloofde in U als in een orakel, ik zou mijn leven voor den strijd geven hebben.

Waarom ik dien brief schrijf !

In de laatste jaren is mijn geloof in U aan het wankelen gebracht door uwe meer dan zonderlinge manieren. Daarom schrijf ik U dezen brief en indien gij hem doodzwijgt en weigert hem op te nemen, zooals dat met de brieven van vele partijgenooten reeds is gebeurd, onder allerlei voorwendfels: niet ontvangen, te lang, geen plaats en wat weet ik al, zal ik wel middel vinden, om hem ter kennis mijner werkbroeders te brengen. Het zal met mijn schrijven niet gebeuren, zooals, naar men mij verzekert, gij dat met den brief van den grijzen partijgenoot Prenau, (die onder den deknaam Steven Boersen zoovele schoone artikels in ons blad schreef) en andere aktivistische socialisten hebt gedaan.

En nu ter zake !

In plaats van den uitsluitenden vriend van de kleinen en zwakken te zijn, zien wij U tegenwoordig altijd de partij trekken van de regeerders, van de rijken, van de finantiemannen. En terwijl gij zoo met de finantiële zwendelaars op goeden voet leeft, laat ge geen oogenblik voorbijgaan om degenen, die strijden voor de taal van 't kleine volk, de flaminganten, aan te randen. Zijn die menschen dan gevaarlijker voor den werkmán dan de rijke fabrikanten en de groote woekeraars? Hoe komt dat toch ! Ik ben geen eigenlijke flamingant, maar ik weet toch dat ge geene strijdendé Vlamingen vindt, die met finantiemannen in alle comiteiten zitten. Ik weet dat men onze socialistische broeders in het geven van plaatsen bevoorreedigt, en dat is maar recht, we zijn lang genoeg de verstootelingen geweest ; maar ik doe opmerken, dat de verdenking alleen voor 't Vlaamsch te strijden, genoeg is om iemand elke gunst te zien ontzeggen. Gij krijgt kredieten voor uwe WERKERSBANK in alle groote bankinstellingen. Ik heb nooit gehoord, dat de flaminganten een paar honderd duizend frank krediet kregen van de Banque de Flandre, de Crédit Lyonnais en de Banque d'Outremer. Neen, de strijders voor onze taal vervolgt en ruineert men zooveel men kan. Gij, staat dus in de gunst bij de grooten

en Coppieters vertegenwoordigden de socialisten.²² Op 28 januari kwam de gemeenteraad bijeen en ook daar werd het eenzijdig uitroepen van de zelfstandigheid van Vlaanderen scherp veroordeeld. De minachtende toon klonk (opnieuw) sterk door in de notulen: *“De Heer Burgemeester zegt: Sinds eenigen tijd stellen zich enkele personaliteiten aan als zouden zij met een zeker gezag in Vlaanderen bekleed zijn. Het College en de Commissie van het Betwistbare desaangaande geraadpleegd, zijn van gevoelen dat de Gentsche Gemeenteraad daaraan niet onverschillig kan blijven.”* Een protestmotie werd opgesteld en door elk gemeenteraadslid ondertekend. In de motie werd in krachtige bewoordingen afstand genomen van elke handeling van de Raad van Vlaanderen en resoluut voor België gekozen: *“De Gemeenteraad van Gent, [...] Teekent eenpariglijk protest aan in naam van de Gentsche bevolking die hij vertegenwoordigt en wier wezenlijke gevoelens hij overtuigd is uit te drukken tegen de handelingen gepleegd door voormelde ‘Raad van Vlaanderen’, ontkent aan dit Comiteit alle wettelijke en feitelijke macht, veroordeelt ten strengste deze handelingen als zijnde een verraad tegen de heiligste belangen van het Vaderland en betuigt, uit al zijne kracht en met den meesten nadruk, zijne trouw aan de Natie, aan den Koning en aan de Regeering van het Belgische Volk.”*²³

Naast het uitroepen van de zelfstandigheid van Vlaanderen, hadden de Duitsers en de activisten ook al de bestuurlijke scheiding tussen Vlaanderen en Wallonië doorgevoerd die met het nodige misprijzen onthaald werd. Ook Anseele zelf protesteerde tegen de gang van zaken via een anonieme nota verspreid onder de leden van de Duitse SPD. Hij liet de kameraden weten dat het idee van een politieke scheiding geen enkele kans maakte, omdat alle machten in Vlaanderen tegen waren. Het activisme vond *“geen wortel in de arbeidende klasse”* en werd niet door het volk gevolgd. Hij wees de Duitse socialisten, met wie hij voor en zelfs tijdens de oorlog steeds de beste relaties onderhield, er ook op dat de activisten voortdurend de socialistische instellingen belasterden.²⁴ Doel van de nota was natuurlijk de meerderheid binnen de SPD ertoe aan te zetten te ageren tegen het activisme, wat echter vruchteloos zou blijken.

De activisten reageerden op de protestmotie van de gemeenteraad van 28 januari door op 8 februari een brief naar *Verwaltungschef* Schaible te sturen met het uitdrukkelijke verzoek om burgemeester Braun en schepenen De Weert (beiden van liberale strekking) te deporteren, aangezien zij *“hun gezag misbruiken om de vrije uiting te belemmeren van de gevoelens der voorstanders van de Vlaamsche zaak”*. Dit was een herformulering van de eis die de activisten rond het Jong-Vlaanderen van Domela Nieuwenhuis al in 1914 hadden geformuleerd: *“De wegzending van mannen als P. Fredericq, burgemeester Braun, schepenen De Weert, Pirenne e.a. zou moeten worden gevraagd en niet worden gerust voordat deze verkregen is.”*²⁵

Eind maart werd gehoor gegeven aan het verzoek. Op 30 maart werd het schepencollege al voorgezeten door de Duitser Franz Künzer, die burgemeester Braun

---

Pamflet van Jacob Vinderhout, alias Jan Wannyn, waarin Anseeles houding tegen het activisme wordt aangeklaagd en waarin hij ervan wordt beschuldigd steeds de kant van de rijken te kiezen

zou vervangen. De activisten Jan Wannyn en Hector Plancquaert werden als schepen benoemd, zonder tussenkomst van de gemeenteraad. Anseele gaf in die zitting te kennen dat de deportatie van zijn collega's nog aanvaard kon worden zolang de belangen van de stad verder behartigd werden, maar er was geen haar op zijn hoofd dat eraan dacht samen te werken met de activistische schepenen, officieel omdat zij niet door de gemeenteraad benoemd waren, maar in werkelijkheid omdat hij niet kon samenwerken met deze landverraders. Hij diende ogenblikkelijk zijn ontslag in als eerste schepen en werd daarin gevolgd door de andere schepenen. Diezelfde dag nog staakte ook de gemeenteraad uit protest zijn bezigheden voor de rest van de oorlog.²⁶

In *Vooruit* verscheen enkel het nieuws van de deportatie en wel via een officiële mededeling. De censuur blokkeerde elke andere berichtgeving, de lezers kwamen niet te weten dat de schepenen en de gemeenteraad hun ontslag hadden ingediend. In de *Nieuwe Gentsche Courant* daarentegen werden deze recente ontwikkelingen lustig gevierd. De lof van het 'Duitse besluit' werd gezongen. Aanvankelijk profiteerde de *Courant* van de gedwongen zwijgzaamheid van *Vooruit* door enkele prikken uit te delen²⁷, maar vanaf mei verstomde ook dat. Was het omdat Anseele van het voorplan verdwenen was en hij zich bij verdere aanvallen zou kunnen opwerpen als martelaar? De activisten hadden hoe dan ook hun slag thuisgehaald, verder amok maken was niet nodig... Vanaf mei werd er over Anseele dan ook amper iets geschreven in de *Courant*. Opmerkelijk was dat dit ook voor *Vooruit* gold. Maar toen in augustus de oorlogskansen keerden, mocht *Vooruit* blijkbaar wel een vijfdelige artikelenreeks over het naoorlogse België van de hand van Anseele publiceren, waarin de toekomstperspectieven afgetekend werden in een Belgisch kader en er van enige Duitse inbreng of invloed geen sprake was. En dat in een gecensureerde krant. Het tweede en het derde artikel ging dieper in op de taalkwestie en de houding van de Belgische regering in Le Havre ten aanzien hiervan.

Anseele schreef dat de eenheid van het land het belangrijkste was en noemde beide landstalen gelijkwaardig. Daarom moest de voertaal in het onderwijs de moedertaal zijn en vanaf 10 jaar moest de tweede landstaal worden aangeleerd. Indien het volk dat vroeg, kon anderstalig onderwijs ingericht worden. Er moest ook een Vlaams-Belgische hogeschool opgericht worden, bij voorkeur in Gent. Het personeel dat tewerk gesteld was in de openbare diensten in Vlaanderen en in contact kwam met de burgers moest het Nederlands beheersen. Hij haalde niet uit naar de activisten en wilde zijn visie ook niet opdringen: "*Ziedaar onze voorstellen over de taalkwestie. Wij onderwerpen ze aan onze partij en aan onze lezers. Wij dringen niets op. Wij hebben maar één doel: de schoone democratische taalkwestie oplossen in de richting en in den geest van de eenheid van ons land en van de gelijkheid onzer beide landstalen. Dit hebben wij verdedigd vóór den oorlog en dat verdedigen wij nog.*" Kortom, Anseele was heel gematigd, constructief en pragmatisch.²⁸

In november was de bevrijding van Gent door de geallieerden nabij en werd het bestuur van de stad overgedragen aan Anseele, die als eerste schepen bij afwezigheid van Braun waarnemend burgemeester werd. De volkswoede richtte zich tegen

de landverraders, de activisten, die niet alleen hun huis geplunderd zagen, maar ook fysiek werden aangevallen. Velen waren al op de vlucht geslagen. Anseele liet op 11 november 1918 affiches plakken waarin hij de bevolking vroeg kalm en waardig te blijven. Hij wilde van geen publieke afrekening weten.²⁹ Maar *Vooruit*, nu van de censuur verlost, rekende wel bijzonder scherp af met de activisten. De vraag is in welke mate Anseele invloed had op wat in de partijkrant verscheen die dagen, omdat hij wegens zijn bezoeken aan Loppem en Brussel er meestal niet was. *Vooruit* spuwde zijn gal. Een aantal citaten maakt duidelijk hoe erg Anseele en de Gentse socialisten tijdens de oorlog door de activisten getergd waren: *“Anderzijds meldt men dat verscheidene heeren, die zich in den laatsten tijd als eenige en ware redders van het verdrukte vlaamse volk lieten betitelen, spoorloos verdwennen [sic] of met noorderzon vertrokken zijn. Voorwaar, eene zonderlinge manier om de volksbelangen te verdedigen.”* En: *“Ook hadden we gedurende ruim drie jaren de tergende handelingen van eene bende lafaards, een troep slechterikken, arrivisten, heersch- en eierzuchtenden, gediplomeerde nulliteiten, politieke misbaksel te gedogen. [...] Onder de laffe bewering: voor de vrijmaking van 't Vlaamsche volk te werken, poogden deze ploerten haat, ontzenuwing en verdeeldheid, vooral in de harten der werkers te strooien.”* *Vooruit* gaf ook aan wáárom het het activisme verfoeide: *“De socialistische voormannen en instellingen in de eerste plaats werden aangevallen, door kerels die zich de naam van sociaal-demokraat toeëigenden ofwel door andere politieke hoeren, terwijl wij in de onmogelijkheid waren ons te verdedigen.”*³⁰ Op 12 november wijdde het dagblad een artikel aan *“het verraad der aktivisten-flaminganten”*. Het kwam terug op de doelmatige aanvallen in de activistische pers: *“In meetings en smaadschriften werden vooral de socialistische inrichtingen, voormannen, ideeën aangevallen. Door de perscensuur werd ons het verbod opgelegd te antwoorden, op de aangevoerden laster mochten wij ons niet verdedigen [...] maar spot, leugen, laster en verraad hebben geen duur. Deze flamingantische arrivisten en zwendelaars aller kleur hadden op eene onvermijdelijke overwinning van het pruisische militarisme gerekend.”* Maar, *“de lafaards waren zóó goed van de slechtheid hunner daden bewust, dat ze weken op voorhand vertrokken”*. Volgens de auteur van het artikel had Anseele trouwens zijn vijandigheid laten blijken tegenover een Duitse officier en die vlucht en de volkswuede voorspeld. Hij zou hebben gezegd *“dat de flaminganten wel zouden doen den VOORlaatsten trein te nemen, indien de Duitschers met de laatsten zouden vertrekken”*.³¹

In de nacht van 10 op 11 november was Gent door de Duitsers ontruimd, op 13 november ontving Anseele de koning en de koningin op het stadshuis en op 20 november zat Emile Braun opnieuw het Gentse schepencollege voor. Daarmee was de oorlog ook voor Anseele officieel afgelopen. Hem wachtte een nieuwe episode in zijn leven, deze van socialistisch minister van Openbare Werken in de regering van nationale eenheid van premier Delacroix.

Besluit

Wanneer we de oorlogsperiode resumeren, zien we dat Anseele pas vanaf 1916 een standpunt inneemt tegenover het activisme. Aanleiding is de opening van de Vlaamsche Hoogeschool, met hulp van de Duitse bezetter en zonder goedkeuring van de Belgische regering in Le Havre. Met de deportatie van de arbeiders naar Duitsland en vooral met de activistische aanvallen op de linkse en Vlaamsgezinde flank van de BWP, werden de spanningen tussen Anseele en de activisten steeds groter. Toen ze zich de Stockholm-conferentie toe-eigenden, sloeg *Vooruit* met het artikel *Het Ware Standpunt* terug. De activisten werden, waarschijnlijk ingetoomd door de censuur, net geen landverraders genoemd. Over het standpunt van Anseele en de Gentse socialisten kon geen twijfel meer bestaan, terwijl ook de hoop van de activisten om Anseele voor hun kar te spannen al in 1916 gekelderd was, temeer omdat ze niet reageerden op de verplichte tewerkstelling van arbeiders in Duitsland. Uit activistische hoek kwam er op *Het Ware Standpunt* uiteraard reactie via de *Nieuwe Gazet van Gent / Nieuwe Gentsche Courant*, maar de Gentse socialisten hielden de rangen gesloten. Niettemin bleef Anseele als schepen van de stad Gent constructief samenwerken met de Duitse bezetter. In 1918 werd met de proclamatie van de zelfstandigheid van Vlaanderen ten slotte een nieuwe bom tot ontplofing gebracht. Anseele ondertekende mee een protestmotie van de gemeenteraad en stapte op als schepen. De deportatie van Braun en De Weerdts en vooral de aanstelling van twee activistische schepenen waren een brug te ver. Wat de taalkwestie betreft, gaf Anseele de voorkeur aan de Belgische optie. Hij schoof zijn Vlaamse eisen terzijde tot na de oorlog en de terugkeer van de Belgische regering.

Onmiddellijk na de Wapenstilstand werd alle gal uitgespuwd via het partijblad *Vooruit*. De activisten werden zwaar op de korrel genomen als 'landverraders' en 'verdelers'. Anseele zelf nam als plaatsvervangend burgemeester de verantwoordelijkheid om de volkswaarde te kalmeren, maar dat ook hij de activisten de verdeeldheid in de socialistische rangen zwaar aanrekende, lijkt geen twijfel.

Dit artikel is gebaseerd op: W. DEDOBBELEER, *De Grootte Oorlog bekeken door een pince-nez. Edward Anseele, het socialisme en de bezetting van Gent*, UGent, licentiaatsverhandeling, 2007, p. 140-162. Enkele passages werden letterlijk overgenomen.

- (1) L. BERTRAND, *Edouard Anseele. Sa Vie – Son Oeuvre*, Bruxelles: L'Églantine, 1925, 222 p.; G. DEBEUCKELEIRE, *Een bijdrage tot de biografie van Edward Anseele – tot 1894*, UGent, licentiaatsverhandeling, 1967, 296 p.; H. DEFOORT, *Werklieden bemint uw profijt! De Belgische sociaaldemocratie in Europa*, Leuven: Lannoo/Amsab, 2006, 560 p.; P. KENIS, *Het leven van Edward Anseele*, Gent: De Vlam, [1930], 285 p.; G. VANSCHOENBEEK, *Novencento in Gent. De wortels van de sociaal-democratie in Vlaanderen*, Antwerpen/Baarn/Gent: Hadewijch/Amsab, 1995, 269 p.
- (2) M. CLAEYS-VAN HAEGENDOREN, *25 jaar Belgisch socialisme: evolutie van de verhouding van de Belgische Werkliedenpartij tot de parlementaire democratie in België van 1914 tot 1940*, Antwerpen: Standaard, 1967, p. 69.
- (3) M. VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland. De vergeten geschiedenis van de communautaire spanningen in het Belgisch socialisme voor WO I*, Gent: Amsab-ISG, 2005, 493 p.
- (4) D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent: Stichting Mens en Cultuur, 1991, p. 185-186.
- (5) Zie daarvoor ook M. VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland [...]*, p. 359-363.
- (6) *Vooruit*, 06/11/1914; 12/01/1915.
- (7) M. VAN GINDERACHTER, *Het rode vaderland [...]*, p. 344.
- (8) A.L. FAINGNAERT, *Verraad of Zelfverdediging. Bijdragen tot de geschiedenis van den strijd voor de zelfstandigheid van Vlaanderen tijdens den oorlog van 1914-1918*, Kapellen: De Noorderklok, 1932, p. 374-382.
- (9) *De Nieuwe Gazet van Gent*, 16/02/1917.
- (10) *De Nieuwe Gazet van Gent*, 28/02/1917.
- (11) *De Nieuwe Gazet van Gent*, 14/03/1917.
- (12) W. DEDOBBELEER, *De Groote Oorlog bekeken door [...]*, p. 113-139. Zie voor Anseeles houding versus Stockholm ook: W. GELDOLF, *Stockholm 1917: Camille Huysmans in de schaduw van titanen*, Antwerpen: Contact, 1996, 507 p.
- (13) *Vooruit*, 02/09/1917.
- (14) *De Waarheid*, 30/09/1917.
- (15) *De Nieuwe Gazet*, 16/09/1917.
- (16) Amsab-ISG, Archief Gent-Eeklo, Jacob Vinderhout. Pamflet *Bedriegt den Boer of de Kunst om Appelen voor Citroenen te verkoopen. Open brief van eenen werkman aan Anseele*, 42/12; D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 211.
- (17) *Vooruit*, 23/09/1917.
- (18) AVANTI, *Een terugblik III. 1914-1931. Bijdrage tot de Geschiedenis der Gentsche Arbeidersbeweging*, Gent: Volksdrukkerij, [1932], p. 91-93.
- (19) *De Nieuwste Gentsche Courant*, 24/10/1917.
- (20) *De Nieuwste Gentsche Courant*, 03/11/1917.
- (21) *Vooruit*, 21/01/1918.
- (22) Stadsarchief Gent, College- en raadszittingen, Zitting van het schepencollege, 25/01/1918, 217.
- (23) Stadsarchief Gent, College- en raadszittingen, Zitting van de gemeenteraad, 28/01/1918, 235.
- (24) D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 229. Van die anonieme nota wordt na de oorlog gewag gemaakt in *Vooruit*, 14/12/1918.
- (25) RUDIGER, *Flamenpolitiek. Het Duitsch annexionisme in België en het activistisch landverraad in hun waar daglicht. Aan de hand van dokumenten van de POLITIEKE AFDEELING van het Generaal-Goevernement, van het GROOT DUISCH HOOFDKWARTIER en van het IVE DUISCHLE LEGER*, Brussel: Rossel, s.d., p. 62-63; D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 40.
- (26) Stadsarchief Gent, College- en raadszittingen, Zitting van het schepencollege, 30/03/1918, 218; Stadsarchief Gent, College- en raadszittingen, Zitting van de gemeenteraad, 30/03/1918, 235.
- (27) *De Nieuwe Gentsche Courant*, 13/04/1918; 22/04/1918; 30/04/1918.
- (28) *Vooruit*, 13/08/1918; 14/08/1918.
- (29) D. VANACKER, *Het activistisch avontuur [...]*, p. 347.
- (30) *Vooruit*, 09-11/11/1918.
- (31) *Vooruit*, 12/11/1918.